

СЕКЦІЯ 1. ІСТОРІЯ ТА РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІСТИКИ

Батан Юрій Дмитрович
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІДЗВІТНІСТЬ – СКЛADOVA ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЗАПОБІЖНИК ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Підзвітність може вважатися однією зі складових верховенства права. Її визнано такою у розробленому Академією Фольке Бернадотта спільно з Програмою розвитку ООН посібнику з оцінки дотримання верховенства права в публічному адмініструванні (*надалі – Посібник*) [3, с. 46, 48-49]. Наша думка полягає в тому, що підзвітність є не лише складовою верховенства права, а й має чималий превентивний ефект [1, с. 34]. Цю доповідь присвячено з'ясуванню сутності підзвітності як компоненту верховенства права та детальнішому розгляду її превентивного ефекту.

1. Підзвітність. У Посібнику зазначено: «принцип підзвітності за безпечує притягнення чиновників і державних установ до відповідальності у разі неправомірних дій та зобов'язує їх вдосконалювати методи своєї роботи. Це також означає, що чиновники несуть особисту відповідальність за свої дії. Для гарантування підзвітності часто передбачають такі механізми, як дисциплінарні заходи, внутрішні розслідування та перевірки, комісії з питань етики та органи зовнішнього нагляду» [6, с. 7; 3, с. 13].

Додаток 1 до Посібника наводить зразок анкети для складання зведеної картини правового поля та містить п'ять запитань стосовно наявності певних нормативних інструментів або органів: (1) кодексів етичної поведінки, статутів або подібних інструментів, які регулюють роботу службовців установи; (2) норм, які стосуються оцінки й обстеження (аудиту, оцінювання результатів) установи незалежним органом; (3) норм щодо відповідальності за неправомірні рішення; (4) національного органу із захисту прав людини, інституту омбудсмена, антикорупційного бюро або аналогічного органу, до якого громадяни можуть звертатися зі скаргами про порушення прав або дискримінаційні дії; (5) норм щодо хабарництва, незаконного привласнення майна, розкрадання коштів (або інших форм корупції) [6, с. 27; 3, с. 49]. Українська версія Посібника також містить два запитання стосовно гендерної рівності [3, с. 49].

Додаток 3 до Посібника наводить зразок анкети для опитування користувачів послугами та містить 6 запитань: (1) чи органи нагляду і контролю (омбудсмен, правозахисні установи тощо) впливають на роботу установи; (2) чи чиновники знають, як діяти у ситуаціях, коли інший чиновник підозрюється у порушенні закону; (3) чи чиновникам пропонують хабарі; (4) чи міг би чиновник прийняти хабар, уникнувши при цьому викриття і покарання; (5, лише в україномовній версії) чи міг чиновник ставитися дискримінуюче щодо громадян (їх статі / релігійних поглядів чи іншого соціального статусу) без того, щоб така поведінка була виправлена; (6) чи сприймаються серйозно і розглядаються відповідним чином скарги на установу? [6, с. 38-39; 3, с. 65].

Не поділяючи думку авторів україномовного Посібника про те, що питання гендерної рівності та недискримінації належать до підзвітності (а не до доступності чи окремого критерію), слід констатувати, що підзвітність передусім являє собою як нормативне закріплення, так і практичну реалізацію форм *нагляду, контролю та юридичної відповідальності*.

Як же ці складові підзвітності співвідносяться з превенцією?

2. Спершу проаналізуємо *контрольно-наглядову складову*.

Сербські дослідники нотаріату С. Бакшич й Е. Оруч підкреслюють, що «суттєвою ідеєю безсторонності нотаріусів є встановлення превентивного правового контролю шляхом інформування та консультивання клієнтів щодо юридичних та фінансових наслідків їх операцій», наголошуючи, що саме тому нотаріат називають превентивним правосуддям [5, с. 417]. Інший контрольний інститут – омбудсмен – теж має запобіжну мету. Згідно із Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є, зокрема: запобігання порушенням прав і свобод людини та запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод.

Автори монографії з програмування та планування заходів запобігання злочинності відзначають «здійснення ефективного контролю з боку суспільства і держави» за станом злочинності і заходами запобігання їй як «максимум можливого у запобіганні злочинності». Підтверджує превентивну мету контролю й автор цьогорічної докторської дисертації щодо системи контролю в державному управлінні, вважаючи, що термін «контроль в державному управлінні» являє сукупність дій, які контролюючі суб'єкти здійснюють стосовно підконтрольних об'єктів з метою запобігання стагнації та руйнуванню системи державного управління під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [2, с. 87]. Хоч і підтримують зв'язок контролю та превенції, вважають навпаки Ю. Нікітін і Ю. Чугаєнко: «запобігання – це система заходів, які використовуються у суспільстві для

контролю над злочинністю без застосування репресивних дій». Тобто нібито запобігання використовується з контрольною метою, а не навпаки.

3. Під «репресивними діями», очевидно, мається на увазі *юридична відповідальність*, яка навряд чи є складовою контролю, але радше є запобіжником у контексті вчинення злочинів у подальшому як цією особою (спеціальна превенція), так і всіма членами суспільства (загальна превенція).

Сам факт існування норм про відповідальність «позитивно впливає на свідомість громадян, утримуючи їх від правопорушень» (В. Деревнін). «Нестійкі особи ... психічно уявляють покарання, яке асоціюється у свідомості з обмеженнями. Таке уявлення складає звісний психологічний бар'єр до вчинення злочинів, виступає засобом його попередження. Ефективність психічного впливу особливо підсилюється, якщо особа, яка готується до вчинення злочину, впевнена у невідворотності покарання» (Н. Бондаренко). Підзвітність стосується не лише кримінальної, а й інших видів відповідальності: «запобіжно-виховний ефект цивільно-правової відповідальності реалізується через виконання правопорушником обов'язку з відшкодування завданих збитків Якщо ж законодавець допускає цивільно-правову відповідальність незалежно від провини, то ... має застосовуватися ... запобіжно-стимулююча [функція]» (В. Деревнін).

Щодо стимулів слід наголосити, що юридична відповідальність має характер не лише негативної, а й позитивної. Складовими підзвітності мають бути і похвала, нагородження почесними грамотами, подарунками, присвоєння звань, преміювання, підвищення працівників й інші форми позитивної відповідальності.

Стосовно негативної юридичної відповідальності, вона має бути не просто передбаченою, а й системною й орієнтованою на невідворотність, а не якнайбільшу кількість злочинних діянь. Наразі в Україні існує «понад тисячу (!) складів (видів) злочинів». Ще близько 200 складів кримінальних правопорушень містить КУпАП, «лицемірно іменуючи їх адміністративними». Наявне дублювання одних і тих самих діянь у понад 300 статтях КК. Умисне застосування насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я людини, передбачене водночас у 47 статтях, погроза насильством – у понад 50 статтях, умисне знищення (зруйнування) чужого майна – у 28 статтях, умисне його пошкодження – у 26 статтях. «Сучасний законодавець, як напівдикуни часів «варварських правд», записує в збірник законів кожну, хоч трохи відмінну від уже записаних, подію. Наприклад, Салічна правда давніх германців містила понад 15 норм про викрадення свиней – різного віку, стану та кількості» [4].

4. Підзвітність пов'язана і з *іншими складовими верховенства права*: (1) повагою до прав людини, (2) правовою визначеністю, (3) пропорційністю.

(1) Тотальне толерантне ставлення суспільства до академічної недоброчесності, дискримінації, корупції, ненормативної лексики, сп'яніння, порушень авторського, виборчого, екологічного, податкового, трудового права, правил дорожнього руху являє собою недостатню повагу до прав людини та до права як такого та спричиняє існування неефективного контролю, часом «мертвих» правових норм, вибіркової юридичної відповідальності.

(2) Правова невизначеність стосовно підзвітності породжується, серед іншого, дублюванням форм передбаченої юридичної відповідальності: по-перше, можливістю кваліфікації певного діяння як злочину і водночас як адміністративного правопорушення; по-друге, дублюванням складів злочинів у Кримінальному кодексі України. Крім того, занадто широкими є межі санкцій за певні склади злочинів. Таким чином, дозволяється значний розсуд правозастосовувача, що суперечить правовій визначеності.

(3) Діяння зі спорідненим ступенем тяжкості та характером караються по-різному. Водночас, різні за ступенем тяжкості діяння караються однаково, що певним чином породжено незначним набором кримінально-правових санкцій. У будь-якому разі, вищенаведене суперечить пропорційності (співмірності) покарання (передбаченої юридичної відповідальності) та тяжкості вчиненого діяння.

Отже, підзвітність є складовою верховенства права та запобіжником порушень прав людини, що являє собою нормативне закріплення та реалізацію нагляду, контролю та юридичної відповідальності (позитивної та негативної).

Список використаних джерел:

1. Батан Ю. Д. Верховенство права: поелементний підхід і виборче право // Сучасні проблеми виборчого права і методологія його викладання у вищих навчальних закладах України : тези доповідей Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 22-23 червня 2017) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: Прінт-Сервіс, 2017. С. 30–35.

2. Пивоваров К. В. Удосконалення системи контролю в державному управлінні України : дис. ... д-ра наук з держ. управління : 25.00.02. Київ, 2017. 546 с.

3. Посібник користувача з оцінки дотримання верховенства права в публічному адмініструванні / [Академія Фольке Бернадотта ; Програма розвитку ООН]. Київ, 2016. 78 с. URL: goo.gl/9LrZB3

4. Хавронюк М. Чи знаєш ти, українцю, за що тебе посадять і скільки дадуть? // Дзеркало тижня. 2015. 16 січня. URL: goo.gl/XgHgFw

5. Bakšić Š., Oruč E. Civil Law Notaries in Bosnia and Herzegovina: Actors in Preventive Justice // 3rd International Symposium on Sustainable

Development, May 31 - June 01 2012, Sarajevo : International Burch University, 2012. Volume 1. Issue 3. P. 412 – 419.

6. Users' Guide for Assessing Rule of Law in Public Administration : Handbook / [UNDP Bureau for Policy and Programme Support, Folke Bernadotte Academy]. Stockholm/New York, 2015. 48 p. URL: goo.gl/9LrZB3

Науковий керівник: д.ю.н., професор Крестовська Н. М.

Буткевич Любов Петрівна

студентка V курсу

Інституту кримінальної юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємною частиною політичної реальності. Європейські орієнтири досягли практичного втілення у низці рішень та дій української держави. Зокрема це характерно і для процесу реформування положень Основного закону. Нерідко за масовим оволодінням європейською традицією криється поверхневе розуміння механізмів реалізації такого завдання. Процес зводиться до поетапного плану формальних процедур, які мають бути виконані. Це робить концепцію європейської інтеграції фрагментарною, призводить до якісної втрати послідовності та ефективності цієї концепції. Конституція ж по своїй природі повинна бути надійним фундаментом для стабільного розвитку держави. За для цього законодавець у процесі її створення або модернізації має удаватися до якомога більшої її стабільності. Конституція повинна бути стратегічним документом, що призведе до розвитку всіх інших державно-правових напрямків. Проблематикою конституційних змін займалися такі науковці як М. Ф. Орзіх, А. Р. Крусян, А. А. Єзеров, А. О. Янчук, Л. В. Бориславський та інші.

Країни, які відносяться до категорії високорозвинених, як правило не піддають такому активному змінненню власні основні закони. Наприклад, до Конституції США від 1787 року було внесено всього 27 поправок (перші 10 поправок були внесені вже 1789 року, решта 17 – вносились через необхідність привести у відповідність до вимог часу та потреб суспільства Конституцію). У Великій Британії виховують дітей так, щоб вони шанобливо ставилися до свого писаного закону. Хоча також вистачало проблем, які пов'язані із прагненням королів або інших осіб написати все «під себе», але британське суспільство не давало цього зробити. Вінстон